

Пилипенко Світлана Григорівна

кандидат філософських наук, доцент,
докторантка кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна

ЧИ БУТИ МАЙБУТНЬОМУ: ВИКЛИКИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СУЧАСНОСТІ

Стаття присвячена кризовим процесам сучасності, серед яких дослідники називають як антропологічну, так й екологічну кризи людини. Йдеться не лише про філософське осмислення зазначених проблем, але і про необхідність зміни методології дослідження. Ця ситуація змушує звернутися як до перегляду, так і до створення нового проекту співвідношення елементів системи «технологія – людина – природа», де Земля виступає матрицею життя/буття людини. Метою статті є висвітлення можливих ризиків та перспектив існування взаємодії «людина – природа/Земля» в контексті технологічної реальності.

Завдання дослідження полягає у визначенні перспективи взаємодії «людина – природа/Земля» в умовах інтенсивної технологізації сучасності за допомогою концепту «відповідальність» та поняття «відповідальні технології» щодо майбутнього існування людини. Для вирішення поставлених завдань у статті використовуються герменевтичний, компаративний, культурно-антропологічний методи дослідження.

Підкреслюються проблеми взаємозв'язку людини і природи/Землі у площині морально-екологічного імперативу, що зумовлює новий погляд на «принцип відповідальності за Іншого» і свідчить про зміну дискурсу наукової спільноти. Зазначено, що однією з небезпек є утилітарне ставлення до людини, що породжує втрату істинного розуміння добра і відповідальності за власні дії. Технології виступають як етичне та естетичне явище та пропонують самовдосконалення людини в усіх сферах її життєдіяльності, в тому числі і в особистісній сфері. У цьому контексті варто звернутися до поняття «відповідальні технології», інакше кажучи, технологій, що враховують можливі ризики та безпеки їх використання.

Висновки. Відбулося не лише поглиблення екологічної кризи, але й посилення невизначеності щодо подальшої далі існування людини та людства. Сучасні технології, що не мають меж, створюють нові образи та смисли, де протистояння штучного/природного зміщується в бік розвитку та вдосконалення самої людини. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є використання «відповідальних технологій», які водночас породжують нові питання/парадокси.

Ключові слова: технології, людина, морально-екологічний імператив, принцип відповідальності, природа/Земля.

Вступ. Значні трансформаційні процеси кінця ХХ – початку ХХІ століття актуалізували питання відповідального ставлення людини до можливих наслідків власної технологічної діяльності. Актуальність цих питань не викликає сумнівів, адже «інтелектуальна насиченість» (Володимир Шинкарук) комунікативної спільноти індустріального, а потім техногенного суспільства тривалий час залишала поза увагою принцип відповідальності у площині парадигм «людина – природа», «людина – технології», «природа – технології». Практичний, утилітарний модус розвитку цивілізації був спрямований на посилення протистояння людини і природи й лише ускладнювався з розвитком техніко-технологічних можливостей суспільства. Як зауважує сучасна американська дослідниця, викладачка Чикагського університету Кетрін Хейлз, коли «виникає острах перед черговою паровою машиною, то насправді в нас виникає острах перед нами самими. Дивно, що кожен новий щабель наукового прогресу загострює комплекс неповноцінності в людині» [11, с. 11]. Майбутнє людини, її соціокультурне та екологічне буття стали «заручниками» її діяльності, що упродовж останніх десятиліть набула загрозливої сили. Ця ситуація змушує звернутися до переосмислення та створення нового проекту співвідношення елементів системи «технологія – людина – природа», де Земля виступає матрицею життя/буття людини.

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення можливих ризиків та перспектив існування взаємодії «людина – природа/Земля» в контексті технологічної реальності.

Завдання дослідження полягає, по-перше, у тому, щоб за допомогою концепту «відповідальність» визначити перспективи взаємодії «людина – природа/Земля» в умовах інтенсивної технологізації сучасності, по-друге, у тому, щоб окреслити потенціал поняття «відповідальні технології» щодо майбутнього існування людини.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у статті використовуються герменевтичний, компаративний, культурно-антропологічний методи дослідження.

Результати. Серед вітчизняних дослідників, що приділяють увагу екологічним проблемам сучасності, варто назвати Тетяну Гардашук, Наталію Годзь, Валентина Крисаченка, Миколу Кисельова, Юрія Мелкова, Сергія Рудишина, Анатолія Толстоухова та інших. Суперечливі прогнози наслідків інтенсивного розвитку технологій для людства загалом надано у працях Жана Бодрійяра, Жиля Делеза, Ганса Йонаса, Френсіса Фукуяма та інших сучасних філософів. Їхні праці дають змогу зробити висновок, що способи та напрями використання досягнень науки, техніки та технологій свідчать про наявність конфлікту науково-технічного прогресу та загальнолюдських цінностей у просторі людського існування.

Початок ХХІ століття означив не лише наявність глобальних ризиків та екологічної кризи, але й поступове усвідомлення небезпеки необмеженої антропогенної діяльності, про що свідчить зміна дискурсу наукової спільноти. Свого часу Володимир Вернадський підкреслював, що наукова діяльність дедалі більше спеціалізується не за дисциплінами, а за проблемами. Концепти, на кшталт «глобальне потепління», «стійкий розвиток», «зміна клімату», «мезо- та мікроклімат» «техніко-технологічний розвиток» та інші, постають маркерами сьогодення. У цьому контексті нового звучання набувають поняття «планетарне мислення», «ідея коеволюції», «толерантність», змушуючи науковців звертатися до пошуку нових парадигм. Сучасний французький філософ Едгар Морен наголошує: «Розвиток розвитку породжує й загострює кризи розвитку, ведучи людство до ймовірних ланцюгових катастроф» [6, с. 31].

У праці «Діалектика Просвіти. Філософські фрагменти» представники континентальної філософії Макс Горкгаймер та Теодор Адорно зазначили: «Щасливий шлюб людського розсудку з природою, який мався ним на увазі, є патріархальним: розсудкові, переможцеві забобон, належить керувати розчакловуванням природою. Знання, яке є силою, не знає ніяких перепон, ні в поневоленні творіння, ні в послужливості у ставленні до господарів світу. <...> Єдине, чого хочуть навчитися люди в природи, так це того, як її використовувати для того, щоб повністю поневолити і її, і людину» [12]. Зауважимо, що в цій праці мислителі звертаються до фігури Одисея як образу, котрий втілює необмежені можливості людини в підкоренні природи/Землі; цей символ, на їхню думку, був втілений світоглядом суспільства доби Модерну, наслідки якого й нині визначають ставлення людини до природи/Землі, спричиняючи як відчуження, так і розпач людини щодо наявних та можливих втрат. Праця «Діалектика Просвіти» стає своєрідним маніфестом до людства, змушуючи замислитися над наслідками перетворюючої діяльності, які не були відомі попереднім поколінням. Ідеться про створення не лише нової шкали цінностей чи нових форм ідентичностей, але й актуалізацію взаємозв'язку людини і природи/Землі у площині морально-екологічного імперативу, що зумовлює новий погляд на «принцип відповідальності за Іншого» в контексті комунікативного повороту.

У статті сучасного польського дослідника Анджея Гофрона обґрунтовується етимологія терміна «комунікація». Гофрон, посилаючись на Клода Леві-Стросса, визначає комунікацію, по-перше, як співучасть, участь, спілкування, по-друге, як взаємну передачу інформації, по-третє, як єдність [2, с. 44]. У цьому контексті актуалізується проблема збереження принципу «цінності Іншого». Проблема визначення «буття» конструює онтологічний вимір, проте екзистенційний вимір комунікативної стратегії дає змогу підійти до комунікативних практик людини у просторі Землі як до соціокультурних дій (землеробство, тваринництво, виробництво), аналіз яких є можливим у координатах «добро – зло» та «турбота – зневажання» у площині нової етики (Ганс Йонас), «оскільки істинне буття – це завжди “буття з іншим”» [1].

Отже, звернення до комунікативних практик спрямовує дослідників до питань толерантності, взаєморозуміння та взаємодії людини і навколишнього середовища/природи/Землі, де останні виступають тією платформою, без якої не можливе існування як людини, так і людства загалом. На думку сучасних дослідників, взаємодія з природою може набувати різного вигляду, адже людина може ставитися до неї як до пращура, партнера чи підлеглого [5, с. 104]. Проте найефективнішим способом взаємодії є не лише прийняття наявних законів, але й включення елемента гуманності. Саме турбота як максима, що пов'язана з ідеєю розуміння світу як людиномірною феномена, набуває нового звучання в межах діалогу людини і природи/Землі, де духовність постає сполучною ланкою. Це відповідає принципу людиновимірності сучасної науки (Юрій Мелков) у контексті «постнекласичної» парадигми (В'ячеслав Стьопін) і визначає основні критерії трансформації сучасної епохи взагалі. Так, Стьопін підкреслює, що саме постнекласична парадигма створює нові передумови формування єдиної наукової картини світу, яка, на його думку, ґрунтується на можливості об'єднання трьох основних сфер буття – неживої природи, органічного світу і соціального життя [8, с. 633–641], де долається протистояння основних модусів взаємодії людини і світу: «перетворення/трансформація світу – пристосування до світу», «віддача себе світу – “відвертання” від світу». Дослідник підкреслює першочергове значення гуманістичних орієнтирів сучасної науки.

Зміна методології стала можливою в умовах трансформації філософії, що останнім часом набуває нової конфігурації. Йдеться не лише про перетворення «суто теоретичної філософії на філософію практичну» [10, с. 6]; значний резонанс отримує «публічний поворот» (Ісламі Ясна), завдяки якому відбувається залучення широкого кола фахівців та усіх бажаючих до обговорення нагальних проблем сучасності, однією з яких потреба відповідального ставлення людини до життя взагалі.

Формування нової парадигми є відповіддю на ті процеси, що визначають характер сьогодення, унеможливаючи монологізм у процесі вирішення екологічних проблем сучасності. Природничі та соціально-гуманітарні науки утворюють новий метарівень, де природа і суспільство розглядаються як складні системи; людська діяльність виступає змінною, що визначає їхню буттєвість. Саме ця поліпарадигмальність дає змогу звернутися до глибинного підґрунтя взаємодії природи/Земля і людини. Так, Едгар Морен за допомогою концепту «Земля-Батьківщина» обґрунтовує важливість усвідомлення «спільної долі», «спільної ідентичності», «спільного земного походження людства». Варто підкреслити, що мислитель не заперечує «окремі батьківщини», він наголошує на принципі «турбота про збереження без будь-якого поділу ЄДНОСТІ/РІЗНОМАНІТНОСТІ людства» [6, с. 46], що резонує з роздумами Ганса Йонаса [3].

Зауважимо, що поняття відповідальності не є новим для філософського осмислення, проте в сучасних умовах воно виступає тією константою, завдяки якій взаємозв'язок «людина – природа/Земля – технологія» набуває нових значень. Так, Ганс Йонас принцип відповідальності застосовує до природи, зауважуючи, що «“олюднення природи” виявляється лецимірними лестощами, що приховують прагнення її тотального підпорядкування людині та її тотальної експлуатації задля людських потреб» [3, с. 13]. Проте принцип відповідальності в контексті технологічної сучасності поширюється за межі взаємодії «людина – природа/Земля», відтепер турботи й відповідального ставлення потребує й сама людина як біосоціальна істота. Інакше кажучи, відбувається зміна парадигми: до «космічної», «екологічної», «загальнолюдської» відповідальності [7, с. 124] додається відповідальність за збереження «конструкту, іменованого людиною» (Кетрін Хейлз). Дедалі частіше сучасні дослідники використовують поняття «постсучасність» та «постлюдство», щоб посилити значення трансформаційних процесів для людини і людства загалом.

Відбувається створення нової раціональності – нового цивілізаційного утворення – техносфери як штучного середовища життєдіяльності, що поступово витісняє/заміщує природне. Таким чином, технологічна діяльність людини набуває нового значення і, відповідно, знаходить відображення в матеріальних та ідеальних результатах. Людство «перетворюється» на космопланетарну силу, що супроводжується збільшенням її технічних і технологічних можли-

востей. У цьому контексті є цікавим зауваження Наомі Кляйн щодо діяльності відомого у світі підприємця і суспільного діяча Білла Гейтса, котрий «постійно закликає урядовців збільшити фінансування досліджень, метою яких є пошук «енергетичних див». Під дивами Гейтс має на увазі ядерні реактори, які ще не було винайдено (він є головним спонсором атомного стартапу TerraPower). Він говорить про машини, які висмоктуватимуть вуглець з атмосфери та про прямий контроль над кліматом» [4, с. 223]. Так, отримуючи нові можливості, людина поступово генерує абсолютну віру в те, що здатна вирішувати виникаючі проблеми за допомогою тих чинників, які їх і продукують.

Питання зменшення антропогенного навантаження резонує з проблемою формування екологічної свідомості, про що свідчить становлення нового напрямку – постінвайроменталізму (постекологізму) [14]. На думку французького дослідника Бруно Латура, відбувається заміщення ідеології самоцінності природи (інвайроменталізму) на постінвароменталізм [16]. Останній акцентує на проблемі відповідальності за результати власних дій, а людина набуває рис творця, деміурга в контексті нової геологічної епохи. Постінвайроменталізм [13] стає напрямом, що узгоджує новітні наукові досягнення та філософські методологічні засади, формуючи нову систему координат, де відбувається розгортання соціальних та технологічних практик. У цьому контексті заслуговують на увагу проектні технології (комплекс заходів і дій, спрямованих на протидію небажаним наслідкам техніко-технологічної діяльності сучасного суспільства). Питання узгодження реалізації наявного потенціалу та можливих витрат матеріально-технічних ресурсів з усвідомленням можливого негативного впливу результатів людської діяльності на оточуюче середовище набуває нової конфігурації. Технології постають «відповідальними», такими, що враховують можливі ризики та небезпеки її використання, і, навпаки, долучаючи аксіологічну складову частину технологічних систем, науковий дискурс сьогодення розширює власну методологію. Проте ця ситуація окреслює й можливий парадокс: які необхідно використовувати технології, щоб визначити можливі ризики, пов'язані з використанням вже «оновлених/відповідальних» технологій? Зауважимо, що Едгард Морен вважає можливим вирішення вищезазначеної проблеми шляхом духовної реформи. На його думку, ця реформа має бути всеохопною, універсальною, поєднувати локальне й глобальне, індивідуальне й суспільне. Виникнення нової етики як етики «індивідуальної – громадянської – етики людського роду» долає абстрактність поняття «спільна доля всіх людей», відтепер «кожен може нині діяти заради людства, тобто сприяти, в першу чергу, усвідомленню спільності долі всіх і стати її частиною як громадянин Землі-Батьківщини» [6, с. 228].

Зазначимо, що повсякденна практика зазначає появу технологій як етичного та естетичного явища, що пропонує самовдосконалення людини в усіх сферах її життєдіяльності, у тому числі і в особистісній сфері. Дедалі частіше дослідники звертаються до теми становлення нових смислів життя. Новітні технології нині виступають факторами, які постійно впливають на людину, її звички, думки, образ життя, ідеали та систему цінностей. Постає питання усвідомлення не лише позитивних і негативних наслідків технологій, ідеться про усвідомлення зміни людських орієнтацій, що можуть спричинити руйнування соціокультурних основ людства.

Історія людства – це історія взаємодії із природою/Землею, це простір, де відбувається «розгортання» людства: від *Homo sapiens* до становлення *Homo deus* (Ювал Н. Харарі): від поклоніння Матері-Землі до поклоніння власній могутності в процесі «привласнення», завдяки бурхливому розвитку технологій на межі тисячоліть (нанотехнології, біотехнології, інформаційній технології тощо). Ці технології «відтіснили у бік» не лише принцип відповідальності за Землю, але і принцип відповідальності людини за себе. Постає питання, сповнене драматизму: «Що визначає ту межу чи той горизонт, за якими відбудеться втрата людини як біосоціальної істоти?». Як зазначає Хейлз, посилаючись на класика постмодернізму Іхаб Хасана: «Ми маємо перш за все зрозуміти, що людська форма, включно з людськими бажаннями й їхніми зовнішніми проявами, може докорінно змінюватися, а отже, має бути переглянута. Ми маємо зрозуміти, що п'ять століть гуманізму, очевидно, добігають кінця, по мірі того, як гуманізм перетворюється на дещо, що ми безпорадно змушені назвати пост-гуманізмом» [11, с. 20].

Отже, спостерігається тенденція: що вищого рівня досягає технологічна культура і, відповідно, підвищуються можливості людини та суспільства, то гострішою стає проблема збереження самої людини. Дилема «етика – технологія» набуває нової конфігурації у площині тілесного та духовного вдосконалення людини внаслідок упровадження нових технологій. Однією з небезпек є утилітарне ставлення до людини, що породжує втрату істинного розуміння добра і відповідальності за власні дії.

Особливого значення набувають фігури «переможець» і «переможений» (Ніл Постмен). Відтепер йдеться не лише про волю, свободу, нові способи мислення тощо. Це фігури, що втілюють образи людини майбутнього, де співвідношення природне/штучне отримує нову конфігурацію, втілюючи новий «машино-людський» комплекс, наближаючи добу штучного інтелекту, що несе можливі нові загрози людяності.

Людина божественна («Homo deus») може виявитися заручницею власного творіння. Так, за прогнозами сучасного футуролога Р. Курцвайла, сингулярність (вибухова точка розвитку) стане реальністю вже до середини XXI століття, коли людина буде другорядною у сполученні «людина – штучний інтелект» [15]. Своєрідний приклад «нового майбутнього» презентує технологія «генерування обличчя людей, які ніколи не існували». Так, сайт ThisPersonDoesNotExist.com (з англ. «цієї особи не існує») створено за допомогою алгоритмів штучного інтелекту, що має здатність до самовдосконалення. Як зауважує Олена Стець, «така технологія дуже перспективна, оскільки дозволяє генерувати будь-яку інформацію. Це велика перспектива, оскільки в еру обміну інформацією, остання вважається важливим ресурсом. Нині є експерименти з генерацією персонажів для аніме, створенням нових шрифтів і це лише початок» [9]. Проте постає питання подальшої долі цих технологій: чи не будуть вони використані для створення алгоритму людини, якої «раніше ніколи не існувало»? Чи не опиниться сама людина «за лаштунками» цих технологій? У цьому контексті нового значення набуває думка Морена: «Космічний корабель Земля рухається силою чотирьох некерованих двигунів: науки, техніки, економіки, вигоди, і кожен із них живиться невтолимою жагою – жагою знання (наука), жагою могутності (техніка), жагою володіння, жагою багатства» [6, с. 31]. Проте чи можна передбачити наслідки цього руху?

Висновки. Поєднання, чи скоріше симбіоз, науки та інженерії (Деніел Белл) створили не лише нові можливості, але й нові виклики сучасності, вирішення яких постає одним із головних завдань сучасного наукового дискурсу. Відбулося не лише поглиблення екологічної кризи, але й посилення невизначеності щодо подальшої долі існування людини та людства. Ця ситуація артикулювала проблему переосмислення принципу відповідальності, що в умовах технологічної сучасності спрямована не лише на збереження природних умов існування людства, але і на збереження самої людини. Сучасні технології, що не мають меж, створюють нові образи та смисли, де поступово протистояння штучного/природного зміщується в бік розвитку та удосконалення самої людини, яка відкрита цим технологіям. Водночас проектування образів бажаного чи бажання технологічного вдосконалення має всі можливості привести до повної втрати саме людського. Саме тому вилучення етичного аспекту з осмислення значення й функціонування технологій містить значні загрози для майбутнього.

Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є використання «відповідальних технологій», що містять стандарти процедур-правил технологічної поведінки, структур і форматів комунікацій у духовному досвіді, моральності, науковій та політичній практиці тощо. Водночас ці технології породжують й нові питання/парадокси, розв'язання яких не є можливим без врахування принципу «благоговіння перед життям» (Альберт Швейцер).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гнатишак Г.Т. Проблема комунікативного виміру буття людини у німецькій філософії ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Львів, 2008. 16 с.
2. Гофрон А. Філософсько-комунікативні аспекти освіти. *Філософія освіти*. 2006. № 1 (3). С. 43–53.

3. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ : Лібра, 2001. 400 с.
4. Кляйн Н. Змінюється все. Капіталізм проти клімату / пер. з англ. Д. Кожедуба. Київ : Наш Формат, 2016. 480 с.
5. Мазоренко Д.И., Заветный С.А. Духовное общение как фактор дальнейшего развития сельскохозяйственного производства. *Філософія людського спілкування*. 2010. № 3. С. 103–110.
6. Морен Е. Шлях. За майбутнє людства / пер. з фр. Є. Марічева. Київ : Ніка-Центр, 2014. 256 с.
7. Степаненко І. Відповідальне ставлення особистості до життя: структурно-функціональний вимір (стаття І). *Філософія освіти*. 2006. № 1 (3). С. 122–132.
8. Степин В.С. Теоретическое знание: структура, историческая эволюция. Москва : Прогресс-Традиция, 2000. 744 с.
9. Стець О. Штучний інтелект навчили генерувати обличчя людей, яких ніколи не існувало. URL: <https://www.poglyad.tv/shtuchnyj-intelekt-navchyly-generuvaty-oblychchya-lyudej-yak-nikoly-ne-isnuvaly/> (дата звернення: 16.01.2020).
10. Філософія природи : монографія / А.В. Толстоухов та ін. Київ : Видавець ПАРАПАН, 2006. 208 с.
11. Хейлз К.Н. Як ми стали постлюдством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / наук. ред. С.Ю. Шліпченко ; пер. з англ. Є.Т. Марічева. Київ : Ніка-Центр, 2013. 426 с.
12. Хоркхаймер М., Адорно Т., Дialeктика Просвещения. Философские фрагменты / пер. с нем. М. Кузнецова. Москва–Санкт-Петербург : Медиум, Ювента, 1997. 312 с. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/frankfurtskaja_shkola/khorkkhajmer_adorno_dialektika_prosveshhenija_filosofskie_fragmenty/57-1-0-3999 (дата звернення: 16.01.2020).
13. Bai H., Miyakawa M. and Scott Ch. Recalibration of post modernism with earth in mind. *Educational Philosophy and Theory*. 2019. Vol. 50. No 14. Pp. 1388–1389. DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1461382/> (дата звернення: 16.01.2020).
14. Koprina H., Washington H., Taylor B., Piccolo J.J. Anthropocentrism: More than Just a Misunderstood Problem. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. 2018. Vol. 31. Issue 1. February. Pp. 109–127. URL: <https://doi.org/10.1007/s10806-018-9711-1> (дата звернення: 16.01.2020).
15. Kurzweil R. The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence. URL: https://www.academia.edu/10255871/The_Age_Of_Spiritual_Machines_When_Computers_Exceed_Human_Intelligence (дата звернення: 16.01.2020).
16. Latour B. Love Your Monsters. Why we must care for our technologies as we do our children. *Love Your Monsters: Postenvironmentalism and the Anthropocene* / Shellenberger M. and Nordhaus T. (ed.). Breakthrough Institute, Oakland. Pp. 19–26.

REFERENCES

1. Hnatyshchak, H.T. (2018). Problema komunikativnoho vymiru buttya lyudyny u nimets'kiy filosofiyi XX stolittya [The Problem of the Communicative Dimension of Human Being in Twentieth-Century German Philosophy] : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.05 [in Ukrainian].
2. Hofron, A. (2006). Filsofs'ko-komunikativni aspekty osvity [Philosophical and communicative aspects of education]. *Filosofiya osvity – The philosophy of education*. № 1 (3). S. 43–53 [in Ukrainian].
3. Yonas, H. (2001). Pryntsyp vidpovidal'nosti. U poshukakh etyky dlya tekhnolohichnoyi tsyvilizatsiyi [The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization]. Kyiv : Libra [in Ukrainian].
4. Klyayn, N. (2016). Zminyuyet'sya vse. Kapitalizm proty klimatu [Everything changes. Climate capitalism]. Kyiv : Nash Format [in Ukrainian].
5. Mazorenko, D.I., Zavetnyy, S.A. (2010). Dukhovnoye obshcheniye kak faktor dal'neyshego razvitiya sel'skokhozyaystvennogo proizvodstva [Spiritual communication as a factor in the further development of agricultural production]. *Filosofiya lyuds'kogo spilkuvannya – Philosophy of human spilkuvannya*. № 3. S. 103–110 [in Ukrainian].
6. Moren, E. (2014). Shlyakh. Za maybutnye lyudstva [For the future of humanity] / per. z fr. YE. Maricheva. Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].

7. Stepanenko, I. (2006). Vidpovidal'ne stavlennya osobystosti do zhyttya: strukturno-funktional'nyy vymir (stattya I) [The Responsible Attitude of the Person to Life: A Structural and Functional Dimension (Article I)]. *Filosofiya osvity – The philosophy of education*. № 1 (3). S. 122–132 [in Ukrainian].
8. Stepin, V.S. (2000). Teoreticheskoye znaniye: struktura, istoricheskaya evolyutsiya [Theoretical knowledge: structure, historical evolution]. Moskva : Progress-Traditsiya [in Russian].
9. Stets', O. Shtuchnyy intelekt navchyly heneruvaty oblychchya lyudey, yakykh nikoly ne isnuvalo [Artificial intelligence has been trained to generate the faces of people who never existed.] URL: <https://www.pogyad.tv/shtuchnyj-intelekt-navchyly-generuvaty-oblychchya-lyudej-yak-nikoly-ne-isnuvaly/> [in Ukrainian].
10. Tolstoukhov, A.V. (Ed.). (2006). *Filosofiya pryrody : monohrafiya* [Philosophy of nature]. Kyiv : Vydavets' PARAPAN [in Ukrainian].
11. Kheylz Ketrin, N. (2013). Yak my staly post-slyudstvom: Virtual'ni tila v kibernetysi, literaturi ta informatysi [How We Became Post-Human: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics] / nauk. red. S.Yu. Shlipchenko ; per. z anhl. Ye. T. Maricheva. Kyiv : Nika-Tsentr [in Ukrainian].
12. Khorkkhaymer, M., Adorno, T. (1997). Dialektika Prosveshcheniya. Filosofskiye fragmenty [Dialectic of Enlightenment. Philosophical fragments]; per. s nem. M. Kuznetsova. Moskva-SPb. : Medium, Yuventa. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/frankfurtskaja_shkola/khorkkhajmer_adorno_dialektika_prosveshheniya_filosofskie_fragmenty/57-1-0-3999 [in Russian].
13. Bai, H., Miyakawa, M. and Scott, Ch. (2019), Recalibration of post modernism with earth in mind. *Educational Philosophy and Theory*. Vol. 50. No 14. Pp. 1388–1389 [in English]. DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2018.1461382/>
14. Kopnina, H., Washington, H., Taylor, B. and Piccolo, J.J. (2018), Anthropocentrism: More than Just a Misunderstood Problem. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*. Vol. 31. Issue 1. February. Pp. 109–127. URL: <https://doi.org/10.1007/s10806-018-9711-1> [in English].
15. Kurzweil, R. The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence. URL: https://www.academia.edu/10255871/The_Age_Of_Spiritual_Machines_When_Computers_Exceed_Human_Intelligence [in English].
16. Latour, B. (2011). Love Your Monsters. Why we must care for our technologies as we do our children. Shellenberger, M. and Nordhaus, T. (ed.). *Love Your Monsters: Postenvironmentalism and the Anthropocene*. Breakthrough Institute, Oakland. Pp. 19–26 [in English].

Pylypenko Svitlana Hryhorivna

Candidate of Philosophy, Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of Philosophy
of the Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda
29, Alchevskikh str., Kharkiv, Ukraine

DO WE HAVE THE FUTURE: CHALLENGES OF TECHNOLOGICAL MODERNITY

The article is devoted to understanding the crisis processes of our time, among which researchers call anthropological and environmental crisis of man. It is not only a philosophical understanding of these problems, but also the need to change the research methodology. This situation compels us to rethink and create a new project for the correlation of elements of the system “technology – man – nature”, where the Earth acts as a matrix of human life/being. The aim of the article is to highlight the possible risks and prospects of the existence of the interaction “man – nature/Earth” in the context of technological reality.

The objective of the study is to determine the prospects for the interaction “man – nature/Earth” in the conditions of intensive technological modernization using the concept of “responsibility” and the concept of “responsible technology”. To solve the tasks in the article, hermeneutic, comparative, cultural-anthropological research methods are used.

The article emphasizes problems of the relationship between man and nature/Earth in the moral and environmental imperative, which forms a new look at the “principle of responsibility for the Other” and indicates a change in the discourse of the scientific community. It is noted that one of the dangers

is a utilitarian attitude towards a person, which leads to the loss of a true understanding of goodness and responsibility for one's actions. Technologies act as an ethical and aesthetic phenomenon and offer self-improvement of a person in all spheres of his life, including in the personal sphere. In this context, it should be better to turn to the concept of "responsible technologies", that is, technologies that take into account possible risks and dangers of their use.

Results. Not only the deepening of ecological crisis has happened, but uncertainty about the future fate of human existence and humanity has also intensified. Modern technologies have no boundaries; they create new images and meanings, where the opposition of the artificial/natural is shifted towards the development and improvement of man himself. One of the ways to solve this problem is to use "responsible technologies", at the same time bringing new questions/paradoxes.

Key words: *technology, man, moral and environmental imperative, principle of responsibility, nature/Earth.*